

Katarina Prpić /ur./, Branka Golub, Drago Čengić i Branimir Krištofić

U POTRAZI ZA AKTERIMA ZNAJSTVENOG I TEHNOLOŠKOG RAZVOJA.

Studije o istraživačima i menadžerima

IDIS, Zagreb, 2000, 253 str.

Sociologija je obogaćena jednom novom knjigom a ujedno i novim empirijskim spoznajama. Knjiga ima 253 stranice, 115 tablica (od kojih 60 kao prilog) i jednu shemu, 189 bibliografskih jedinica na hrvatskom i pretežito na engleskom jeziku. Napisana je u dva dijela s četiri autorska poglavlja i predgovorom urednice. Prvi dio pod naslovom *Sociološki portret mladih istraživača i znanstvenika* sadrži dva rada (poglavlja): Katarina Prpić: *Profesionalni i društveni položaj mladih istraživača* (21–127) i Branka Golub: *Potencijalni (profesionalni i vanjski) egzodus mladih znanstvenika* (129–186). Drugi dio pod naslovom *Upravljački i razvojni potencijal uspješnih poduzeća* tvore također dva rada (poglavlja): Drago Čengić: *Procesi racionalizacije i tehnološka modernizacija hrvatskih poduzeća* (189–231) i Branimir Krištofić: *Menadžeri i uspješnost poslovanja poduzeća. Skica mogućih istraživačkih problema* (233–253). Uz svaki tekst priložena jecitirana literatura.

Knjiga je nastala u vrijeme u kojemu se hrvatsko društvo nalazi u tranzicijskim promjenama u kojima su njegove ranije nastale strukture kao i struktura vrijednosti podložne procesima transformacije. Na oblikovanje strukture današnjega hrvatskog društva utječu s jedne strane tranzicijski ciljevi (društvene aspiracije i očekivanja: politički pluralizam, tržište, demokracija, pravna država itd.) i nasljeđene strukture s druge strane. Radi se o procesu prijelaza iz socijalističkog u kapitalističko i demokratsko društvo ili, kako bi to rekao Jadwig Staniskis, o *političkom kapitalizmu*, tj. o hibridnoj društvenoj

formaciji i modusu preoblikovanja socijalističkih društava pod uvjetom perifernog položaja: društveno organizacijski tip u kontinuitetu kriminalnog i demokratskog kapitalizma. Banfield bi konstatirao da se radi o *amoralnom familjarizmu*, tj. pojavama redukcije društvenosti na obitelj, rodbinstvo i status kao izraz personalne ovisnosti između patrona i klijenta u kojemu se fragmentira i moral pa slijedi *amoralni tribalizam*.

Za prijelaz u demokratski kapitalizam naročito je važna modernizacije društva, posebice tehnološka i institucionalna modernizacija. U kontekstu modernizacije posebnu ulogu ima ljudski potencijal a naročito neki akteri koji djeluju kao društveni pokretači – *motori*. Među njima su dvije skupine: znanstveni radnici i menadžeri. Jedni kreativnim radom i doprinosima a drugi upravljačkim sposobnostima utječu na učinkovitost raspoloživih tehnoloških kapaciteta i resursa i krče put socijalnim promjenama. Poznato je da tranzicijsko razdoblje u svim bivšim socijalističkim zemljama donosi i niz negativnih socijalnih posljedica, a jedna od njih je smanjena financijska mogućnost afirmacije istraživačkih potencijala i još manja zapošljavanje mladih obrazovanih kadrova. Autori, posebice Golub i Prpić, upozoravaju da društvo bilježi eksodus mladih i kreativnih ljudi. Oni postaju *nevidljivi* ili jednostavno nestaju iz matične zemlje koja je u njih mnogo uložila i mnogo od njih očekuje, a oni od nje uglavnom samo jedno – radno mjesto.

U takvim okolnostima istraživanje aktera znanstvenog i tehnološkog razvoja predstavlja pravi sociološki izazov, ali i objektivnu potrebu za snimanjem stanja i dobivanjem temeljitog uvida u potencijale i njihovo kretanje. O važnosti znanstvenih kadrova i menadžera i barem elementarnih uvida o njihovom profilu – što autori u svojim istraživanjima pokazuju – nije potrebno puno govoriti. Dovoljno je istaći da su oni glavni pokretači i nositelji modernizacije – naravno u kontekstu ra-

zumne politike koja im otvara prostor djelovanja – a o njima zapravo znamo veoma malo i što je još tragičnije o njima saznajemo zahvaljujući znanstvenim interesima malobrojnih entuzijasta. Izuzetno značajno što se ova mala skupina istraživača, potpomognuta sredstvima Ministarstva znanosti i tehnologije i podrškom njihove institucije (IDIS-a), prihvatila istraživati poziciju i ulogu spomenutih dviju skupina, a nadati se da će to činiti i nadalje. Jer, važnost tog predmeta istraživanja nije i ne može biti ograničena na Ministarstvo znanosti nego je daleko širi problem. Ponajprije u razvojnim društvenim potrebama za koje podjednaku odgovornost imaju politika, a naročito gospodarstvo i njegove asocijacije (primjerice, Komora). Nije samo u pitanju praktična strana, nego i znanstveni prinosi disciplinarnaravi – posebice sociologiji – jer omogućava znanstveni uvid u realno stanje i njegovu percepciju. Znanstvena spoznaja tako reflektira stvarnost i postaje i sama važan kotač u ukupnom razvoju. Autori su proveli dva empirijska istraživanja znanstvenika (50%-tni uzorak, odnosno 840 ispitanika i 20%-tni uzorak menadžera, tj. 110 uspješnih tvrtki u Hrvatskoj). Tu činjenicu treba posebno istaći, jer svi koji se bave empirijskim istraživanjima znaju koje sve prepreke istraživaču stoje na putu i kako je danas teško sa skromnim financijskim sredstvima provesti terensko istraživanje. Zato su upotrijebili poštansku anketu, ali s visokim postotkom jedinica u uzorku.

To nije prvi puta da autori empirijski istražuju, pa su i instrumenti značajno poboljšanje i metodološki doprinos u odnosu na ranija istraživanja. Budući da se u Hrvatskoj svega nekolicina znanstvenika bavi empirijskim istraživanjima znanstvenog podmlatka i menadžera, to su sasvim evidentni njihovi doprinosi spoznajama koje ima znanost u Hrvatskoj.

Naime, rezultate ovih istraživanja moguće je uspoređivati s ranijim istraživanjima

što su ih provodili i objavili (primjerice: Prpić, K.: *Profesionalna etika znanstvenika*, 1997. i Golub, B./ Čengić, D./Krištofić, B.: *Znanstvene i privredne elite*, 1997). Ove studije (a) znatno su poboljšane i proširene u odnosu na njihove ranije empirijske spoznaje i (b) predstavljaju u cjelini kontinuitet istraživanja ovih skupina u Hrvatskoj.

I ovo istraživanje pokazuje da je u suvremenoj organizaciji znanstvenih istraživanja najprobitačniji koncept malih istraživačkih skupina. To znači da znanstvena učinkovitost znanstvenih institucija u proizvodnji znanstvenih znanja ne ovisi o velikoj institucionalnoj organizaciji koja troši mnogo energije na samu sebe, nego o malim prepoznatljivim znanstvenim institutima i motiviranim istraživačkim skupinama.

Istraživanje je rađeno standarnim sociološkim metodama. Podaci su prikupljeni anketnim upitnicima. Statistička obrada zadana je ciljevima istraživanja. Korištene su statističke metode univarijatne, bivarijatne i multivarijatne statističke analize. Pored toga treba istaći imaginaciju istraživača u oblikovanju zaključaka koji nisu samo sažeci podataka nego imaju heurističnu i konceptualnu vrijednost. Oni su jasno pokazali da bez ljudskih potencijala – znanja, ne mogu biti niti ulaganja učinkovita.

Spomenut ćemo nekoliko rezultata istraživanja:

Katarina Prpić, između ostaloga, dolazi do ovih zaključaka:

(1) nastavljeno smanjivanje udjela mladih u ukupnom znanstvenom potencijalu i njegovo feminiziranje; (2) povećano socijalno raslojavanje djeluje kao negativna i stihijna selekcija znanstvenog podmlatka, koja darovitima, ali nažalost siromašnima mladima otežava ulazak u intelektualna zanimanja; (3) prevladava akademski kadar, znanstvena karijera postaje neatraktivna, a marginaliziran istraživačko-razvojni sektor, što je neprimjereno du-

goročnoj modernizaciji; (4) bijeg intelektualne mladeži snažno je uvjetovan materijalnim i stambenim prilikama; (5) znanost nije shvaćana kao pokretačka, nego razvojno marginalizirana zbog materijalnog položaja; (6) nezadovoljstvo mladih znanstvenika (a) radnim položajem u organizaciji, (b) ekonomskim položajem, (c) društvenim tretmanom znanosti i (d) modernizacijom hrvatskog društva, tj. uvjetima i perspektivama mladih znanstvenika rezultira njihovom spremnošću da napuste znanost i zemlju.

Branka Golub bavi se pitanje odljeva mozgova u kontekstu **zdravog stanja** i **poremećenog stanja**. Odljev se najvećim dijelom odnosi na znanstveni podmladak. Ona zaključuje: (1) opća nezaposlenost pogađa mlade. Od 345.000 na Zavodu za zapošljavanje, 150.000 je mladih od 30 godina; (2) 68% mladih znanstvenika spremno je napustiti znanstveni poziv, a 63% i zemlju, (3) Više mladih emigrira nego što nađe posao a na prvom mjestu su ekonomski razlozi odlasku, zatim karijera i uspješnost; (4) odljev mozgova kakav se nagovještava prevelik je za Hrvatsku. Na kraju kaže da je ljudski mozak (um, sposobnost i znanje) postao globalno prvorezredno dobro. Globalizacijom, nada se, ukidaju se pretpostavke postojanja brain draina.

Drago Čengić pokazuje da jedino ideje o obrazovanim menadžerima kao inovatorima i poduzeću kao multiciljnoj instituciji mogu u dužem razdoblju dovesti do stvarne modernizacije unutrašnjih struktura u poduzećima. S tim u svezi upozorava: (1) naslijedena struktura najuspješnijih poduzeća u svojoj organizacijskoj strukturi imaju malo primjerenih institucionalnih jedinica za autonomno induciranje tehničkog i tehnološkog razvoja; (2) u uspješnim poduzećima naglašenije je upravljanje racionalizacijom procesa od upravljanja fleksibilnošću organizacije. Više se ulaže u novu opremu i tehnologije i na širenje tržišta a manje se posvećuje

pozornosti politici fleksibilnosti unutar oduzeća.

Branimir Krištofić u kontekstu modela transformacije političkog u poduzetnički kapitalizam analizira obilježja upravljačke elite. Podaci koje je dobio istraživanjem ukazuju na tri skupine upravljačke elite: (a) menadžeri privatiziranih poduzeća, (b) menadžeri u poduzećima u kojima nije započela privatizacija i (c) privatni poduzetnici, odnosno menadžeri privatnih poduzeća. »Stari« socijalistički kadar nalazi se u dvojnoj poziciji: agenta političkih promjena i agenta tržišta. On konstatira da je »depolitizacija funkcije upravljanja više (je) nego očita«. Naime, (1) bivši članovi SK jednako dobro upravljaju poduzećima kao i nečlanovi; (2) privatizirana poduzeća posluju bolje od onih koja nisu započela taj proces; (3) u poduzećima gdje menadžeri nemaju vlasničku podršku lošije se posluje; (4) najbolje posluju oni menadžeri koji su poslije fakulteta nastavili s obrazovanjem.

Empirijski nalazi do kojih su došli na tom polju većiskusni istraživači daju nam prilično sivu sliku o tretmanu znanosti u Hrvatskoj i objektivnim poteškoćama angažmana aktera u tranzicijskim promjenama. Zato bi možda za budući razvoj opća parola (Prpić, Golub) trebala glasiti baš poput naslova ove knjige: **U potrazi za akterima znanstvenog i tehnološkog razvoja**. Istodobno treba postaviti, barem načelno pitanje: da li je to stvar politike ili dubokih promjena vrijednosti u hrvatskom društvu – ili su u pitanju oboje? S druge strane (Čengić, Krištofić) pitanje da li je (kratkoročan) uspjeh tehničke modernizacije dobar razvojni model ili nužna cijena povijesne mijene jednog društva.

Držimo da je knjiga što ju imamo pred sobom višestruko vrijedna i korisna jer, pridonosi: (a) povećanju je znanstvene spoznaja u sociologiji; (b) empirijska je podloga onima koji se bave pitanjima tehnološkog i gospodarskog razvoja, poglavito hrvatskog društva; (c) i jer su sve

četiri studije solidna su podloga za kontinuitet budućih istraživanja. Sve četiri studije koriste će studentima društvenih znanosti, poglavito sociologije, u seminarskoj nastavi kao literatura za analizu socijalnih promjena hrvatskog društva.

Iz ovog kratkog prikaza vidljivo je da se radi o vrijedim i originalnim empirijskim studijama, utemeljenim na solidnom autorskom poznavanju teorijske literature i njezine istraživačke primjenjivosti u operacionalizaciji istraživanja na hrvatske prilike. Već sama činjenica da je u našim okolnostima financijske insuficijencije istraživačkim projektima ona napisana zaslužuje puno opravdanje tiskanja ali i pozornost studiranja dobivenih rezultata.

Nedvojbeno je da su se neki istraživači srednjeg i mlađeg naraštaja znanstveno uspješno prihvatili jednog od ključnih razvojnih pitanja društva. Tako će, vjerujem, nastaviti jer su započeli sustavno istraživati bitne aspekte potencijala znanstvenog i tehnološkog razvoja – znanstvenike i menadžere – u aktualnom trenutku transformacije hrvatskog društva krajem 20. stoljeća. Iz toga može biti samo korist za društvo.

Njihov empirijski rad i zaključci nisu samo presjek stanja jednog trenutka u kojemu je istraživanje provođeno (što se obično dobiva anketom), nego mnogo trajnija podloga za kontinuirana sociološka istraživanja i moguće usporedbe s kasnijim istraživanjima. Iz toga je nedvojbeno korist za sociološku znanost.

Ivan Cifrić

Richard Sennett

THE CORROSION OF CHARACTER

The Personal Consequences of Work in the New Capitalism

W. W. Norton and Company, New York/London, 1998, 176 str.

Suvremene tehnokonomske promjene (kompjuterizacija, minijaturizacija, informatizacija, mondijalizacija, fleksibilizacija itd.) ponovo dovode u središte pozornosti problem ljudskoga rada. To staro pitanje socijalne teorije i sociologije, koje je svoju osobitu relevantnost zadobilo u razdoblju industrijske modernosti, danas se više ne može tematizirati u terminima klasičnog industrijalizma i njemu primjerene sociološke analize. Stoga sve novije analize rada istodobno svjedoče ne samo o promijenjenoj tehnokonomskoj stvarnosti nego i o značajnim pomacima sociološkog pojmovlja koje se bavi ljudskim, subjektivnim konzekvencijama tako promijenjene »radne zbilje«. Taj je tip analize posljednjih godina došao do izražaja u brojnim socijalnoteorijskim djelima, ali su najrječitiji, gotovo bestsellerski renome postigle dvije knjige: *Kraj rada* Jeremyja Rifkina i *Sadašnja bijeda*, moguće bogatstvo André Gorza. Njima se, s podjednakim odjekom i renomeom, pridružuje i knjiga Richarda Sennetta *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism* (Rastakanje karaktera. Osobne konzekvencije rada u novom kapitalizmu). Našoj teorijskoj javnosti Sennett je poznat po svojoj knjizi *Nestanak javnog čovjeka*, koja je 1989. godine objavljena u nakladi zagrebačkog Naprijeda. Pored toga, on je autor još nekoliko djela, primjerice: *Autoritet*, *Obitelji protiv zajednice*, *Upotreba nereda* itd. Sennett predaje sociologiju na London School of Economics.

Rastakanje karaktera zaista je uspješna knjiga. Tri su je ugledne novine proglasile najboljom knjigom godine (*Business Week*, *Economist* i *New Statesman*). Ocije-